

L'art de callar

QUADRIVIUM, 13

Abbé Dinouart

L'art de callar

Traducció de Maria Dasca

Introducció de Ramon Alcoberro

Girona - 2016

*edicions de la
ela geminada*

Títol original: *L'art de se taire, principalement en matière de religion*. París: Desprez, 1771. Versió íntegra, amb l'única supressió dels capítols XIV, XV i XVI de la primera part i els paràgrafs I i II del primer capítol de la segona part, tal com s'estila en les edicions franceses recents.

Primera edició: gener del 2016

Consell editorial de la col·lecció Quadrivium:
Oriol Ponsatí-Murlà, Josep-Maria Terricabras, Joan Vergés

© de la traducció: Maria Dasca Batalla, 2016
© de la introducció: Ramon Alcoberro i Pericay, 2016
© d'aquesta edició: Edicions de la Ela Geminada, 2016
Accent Llibres SL. Plaça de l'Assumpció, 6 (17005 – Girona)
www.elageminada.cat / info@elageminada.cat

Disseny de la col·lecció: Marc Gispert Saget
Correcció: Núria Gómez Llauger

Amb el suport de:

Diputació de Girona

Dipòsit legal: GI 5-2016
ISBN: 978-84-943424-6-2
Impressa a Catalunya, a la Impremta Pagès d'Anglès (la Selva)
Reservats tots els drets, etc.

SUMARI

RAMON ALCOBERRO

Dinouart i el silenci savi	9
L'ART DE CALLAR	21
Pròleg	23
Primera part	59
Introducció	27
Cap. 1. Principis necessaris per callar	29
Cap. 2. Diferents tipus de silenci	31
Cap. 3. Les causes dels diferents tipus de silenci	34
Cap. 4. Aplicació dels principis precedents	36
Cap. 5. Defectes dels joves en la seva manera de parlar de la religió	38
Cap. 6. Remeis per als defectes dels joves en la seva manera de parlar de la religió	43
Cap. 7. Defectes de les persones d'edat avançada en la seva manera de parlar de la religió	47
Cap. 8. Remeis per als defectes de les persones d'edat avançada en la seva manera de parlar de la religió	50
Cap. 9. Defectes dels grans en la seva manera de parlar de la religió	52
Cap. 10. Remeis per als defectes dels grans en la seva manera de parlar de la religió	56
Cap. 11. Defectes del poble en la seva manera de parlar de la religió	59
Cap. 12. Remeis per als defectes del poble en la seva manera de parlar de la religió	63

Segona part. Com explicar-se amb els escrits i amb els llibres	66
Capítol 1. S'escriu malament	69
Capítol 2. S'escriu massa	71
1. S'escriuen coses inútils	71
2. S'escriu massa sobre les millors coses	77
3. S'escriu sense respectar els límits imposats a l'esperit humà, sobre totes les coses el coneixement de les quals ens és negat pels desigis de la providència	79
4. S'escriu sobre temes que cal evitar quan no es té l'encàrrec de parlar-ne, tot i tenir el talent per fer-ho	83
Capítol 3. No s'escriu prou	89
Capítol 4. Principis necessaris per explicar-se mitjançant els escrits i els llibres	91
Capítol 5. Els perills de la lectura d'obres contra la religió i els costums	102
 ANNEX	 119
 Dinouart segons la <i>Histoire littéraire de la ville d'Amiens</i> , de l'abbé Louis-François Daire, de l'orde dels Celestins, o germans del Sant Esperit (París, 1782)	 121
¿Com cal parlar? Un fragment de <i>L'eloqüència del cos o l'acció del predicador</i> (1761), de Joseph-Antoine-Toussaint Dinouart	124

DINOUART I EL SILENCI SAVI

RAMON ALCOBERRO

Si no hagués escrit —o, més exactament, adaptat o plagiat!— aquesta petita joia que és l'*Art de callar, principalment en matèria de religió* (1771), Joseph-Antoine-Toussaint Dinouart (1716-1786) seria un nom més entre la munió d'*abbés* francesos perfectament oblidats que al segle XVIII es guanyaven la vida a París educant els fills de la noblesa, predicant el que sovint no feien i fent el que mai no predicaven. El París literari dels segles XVII i XVIII era ple a vessar d'eclesiàstics com Dinouart, que prenien xicres de xocolata desfeta, xiuxiuejaven sobre les petites misèries humanes i donaven to a salons i tertúlies sense posseir cap rellevància especial ni cap originalitat literària. Escrivien a tant la peça, traduïen patracols llatins, farcien vides de sants i, generalment, compaginaven els seu sagrat menester

amb una vida mundanal, diguem-ne, bigarrada. Més enllà d'algun erudit, avui ningú no recorda aquesta gent, és clar, si no és per alguna anècdota picant. Les biblioteques de llibres oblidats i les tesis doctorals inútils haurien estat també el destí implacable de l'obra de Dinouart si no fos per *L'art de callar*, un llibre moralitzant, gairebé secret, que de tant en tant (i al llarg de més de dos-cents anys) s'ha anat (i es va) reeditant per a gaudi de discrets.

Per als seus contemporanis de la Il·lustració (un moviment que ell detestava i que aquest llibre combat), l'*abbé* Dinouart fou un patètic i vulgaríssim *escrivent* de sermonaris farcits de tòpics, un plagiari carca i sense cap prestigi, que vivia més o menys d'expedients. Li deien l'*Alexandre dels plagiaris*, i un altre mossèn de l'època, Sabatier de Castres, va escriure que les traduccions de Dinouart són «les menys dolentes de les seves obres perquè en el fons no li pertanyen». Ningú no hauria endevinat que a un subjecte tan gris com Joseph-Antoine-Toussaint Dinouart li tocava ni una engruna de posteritat literària i que, ves per on!, *L'art de callar* acabaria essent al segle XXI un llibre de lectura *to the happy few*, per a la minoria capaç d'apreciar-lo.

L'art de callar és un assaig per a paladars minoritaris, que resulta molt convenient de llegir en temps d'estrès i d'hipocresia. A la seva època va ser l'obra d'un carca, d'un enemic de les Llums que buscava en el silenci un refugi contra el progressisme sorollós. Avui hem de reconèixer que la seva tesi central, per molt que molesti els *modernets*, l'encerta força. Vivim en un món tan ple de fressa i de paraules insignificants que fàcilment

enyorem la reflexió callada. Com ell havia dit, cada cop intuïm més que callar és, també, una manera de parlar. En una època que no sap estar en silenci i en què qualsevol quònim —per anèmic que sigui— s'imagina que és tot un savi, mossèn Dinouart fa una proposta que ens resulta *inactual* amb totes les de la llei. Calleu, simplement calleu, i descobrireu que el silenci té regles, té mètode i inclou una saviesa de la vida.

No pot sorprendre, doncs, que, a hores d'ara, aquest llibre per a homes *sensats i prudents*, que recomana no badar boca com a estratègia més segura per viure, s'hagi convertit en un petit text de referència per als que estan cansats de la modernor. Aprendre a callar quan es viu entre gent barbollaïra té un punt de necessari, fins i tot des del punt de vista psicològic. D'aquí prové l'innegable interès d'aquest llibre. Si el llegiu atentament, potser hi trobareu una estratègia de supervivència per a temps convulsos.

¿QUI FOU DINOUART?

Nascut a Amiens l'any 1716, Joseph-Antoine-Toussaint Dinouart va estudiar al seminari de la seva ciutat, al nord de França, que encara avui conserva una imponent catedral gòtica. Aconseguí de molt jove una bona reputació com a predicador, una habilitat que, tot i la migradesa del seu primer benefici eclesiàstic, li augurava un magnífic futur com a canonge i confessor de senyores de casa bona. Dinouart hauria pogut ser un erudit local amb tots els ets i uts. Però, dissortadament,

va cometre un error que la societat de l'Antic Règim no perdonava, i encara menys en una vila de províncies. Per plaserteria li vagà d'escriure *El triomf del sexe* (1749), un llibret que assumia la defensa de les dones, per no dir que era obertament profeminista. Va encapçalar-lo, a més, amb una endreça a la marquesa de Châtelet (ell escriu Chastellet), l'amant de Voltaire i divulgadora de Newton, que havia mort aquell mateix any a causa d'un avortament extramatrimonial. La gosadia la va pagar cara. A Amiens, com ell mateix va dir, la gent «en la seva gran majoria tan sols menja, fa la digestió i rumia», de manera que les idees originals no hi eren ben rebudes. L'escàndol fou total, i el bisbe va actuar amb la rapidesa del cas parant els peus al capellanet ingenu.

El triomf del sexe era una apologia de la capacitat intel·lectual de les dones contra «la tímida indolència en què la malignitat dels homes les manté», i conté afirmacions tan agosarades com ara que «la dona no és la servidora, sinó la companya de l'home» o que «Déu no va crear la dona del cap d'Adam, però tampoc del peu i, per tant, ella no ha de servir-lo. La va produir de la costella perquè fos la seva companya». En una època que considerava, bíblicament, que la dona era l'esca del pecat i en què fins i tot el materialista La Mettrie escrivia en el *Discurs sobre la felicitat* (1a. ed., 1748) que, en les dones, la llei del cos preval sobre qualsevol altra, Dinouart afirmà que la dona «només és inferior a l'home per la dependència civil a la qual la providència l'ha sotmès» (cap. IV). Negant cap justificació biològica a la diferència dels sexes, el mossèn devia semblar un per-

sonatge d'allò més pintoresc en una ciutat provinciana. Ningú no se'l va prendre gaire seriosament i, quan finalment el bisbe li prohibí predicar i el va deixar, com es deia a l'època, «sense ofici ni benefici» (val a dir, sense mitjans per guanyar-se la vida), Dinouart va marxar a París, convençut de la seva vàlua.

A la capital aviat es féu un nom com a predicador suplent a Sant Eustaqui, una parròquia de bon to (Richelieu, Molière i Madame de Pompadour s'hi havien batejat) situada a prop de Les Halles, i des d'allí va anar escalant posicions en la consideració social. El verb florit, la untuositat ben administrada i l'erudició, real o fingida, tenen premi arreu, de manera que Dinouart va acabar com a preceptor dels fills de la família d'un feligrès il·lustre, el lloctinent de la policia parisenca, Claude-Henry Feydeau de Marville, marquès de Dampierre. Sobre la importància d'aquesta família tan sols cal dir que el cognom Faydeau, «antiga noblesa distingida en l'espasa i en la toga», ocupa en les seves set branques principals de la plana 381 a la 390 (en lletra petita) en el volum VI del *Dictionnaire de la noblesse* del senyor de La Chenaye-Desbois (1773). Com a home de confiança de la casa, el nostre mossèn degué viure encantadíssim en un lloc tan principal. Recompensat pels seus esforços pedagògics amb una sanejada renda perpètua, Dinouart es dedicà finalment a l'edició i la traducció de llibres religiosos, i de sermonaris per a sacerdots mancats d'imaginació. Més que un autor original, Dinouart fou un bon editor i compilador de textos. Escrivia, a més, de forma torrencial, sempre sobre temàtica religiosa. Que acabés els seus dies reivin-

dicant-se com a membre de l'Acadèmia de les Arcades (o Acadèmia d'Arcàdia), encara que no va anar mai a Roma a prendre possessió del títol, no deixa de ser una broma. L'Acadèmia Arcàdica fou, senzillament, un divertiment d'humanistes i músics en què cada membre prenia un nom bucòlic, com ara *Arcomelo Erimanteo* (Arcangelo Corelli, el músic) o *Terpandro Politeio* (el també músic Alessandro Scarlatti).

Entre tots els seus llibres, *L'art de callar* (1771) fou el que més problemes li provocà perquè tothom va saber des del primer moment que era un plagi en tota regla. Un altre capellà, l'*abbé* Gossier, el va denunciar *presto* a la revista *L'Anné littéraire*: «És un llibre sencer, transcrit de la primera a la darrera plana, publicat als nostres dies com si fos un llibre nou, i que porta fins i tot al frontispici el nom del plagiari». Tot i que els antics no donaven gaire valor a l'originalitat perquè, senzillament, els interessava més la veracitat dels raonaments que no pas el nom de l'autor, en el segle XVIII, quan els il·lustrats van iniciar la lluita per aconseguir el reconeixement dels drets d'autor, plagiar ja començava a estar força mal vist. El llibre copiat per Dinouart era *Conducta per callar i per parlar, principalment en matèria de religió*, un anònim que havia tingut dues edicions (1696 i 1697) força exitoses i que s'atribueix avui a Jean-Baptiste Morvan de Bellegarde (1648-1734), un eclesiàstic erudit que havia traduït de sant Ambrosi a Bartolomé de las Casas i d'Ovidi i Epictet a Tomàs de Kempis, però que tampoc no ha deixat cap especial rastre en la república de les lletres.

A les planes 121 i 122 del llibre de Morvan de Belle-

garde, s'hi llegeix: «S'escriu massa, sigui perquè s'escriuen coses inútils, sigui perquè s'escriu massa al voltant de les millors coses, sigui perquè s'escriuen com a plagiari, a costa d'altres, excessos que mereixerien ser reprovats». Més o menys aquesta és la convicció de Dinouart: s'escriu malament i s'escriu massa, mentre es desaprofita l'experiència de callar, que és també un capítol de l'eloqüència. El barroc, ja se sap, tenia tendència a les frases lapidàries, i en això fou molt diferent del nostre temps, indignat i criticaire però ple de banalitat. No sembla que a Dinouart l'afectés gaire que se li descobrís la trampa literària. Fet i fet, si totes les coses importants que cal dir ja han estat dites, ¿per què no copiar els qui les han explicat prou bé? La defensa del silenci tenia, a més, els segles XVII i XVIII, un sentit prou diferent al que li donem avui, quan arreu la fressa ens aclapara i el silenci ens angoixa. Dinouart fou un escriptor religiós en pugna amb una visió del món cada cop més laica que li feia por. Per a ell, el silenci no era una dimissió de la raó —com tendiria a creure un modern—, sinó la màscara i el mirall que els humans necessiten per trobar un lloc tranquil on viure més enllà de les passions.

En la mentalitat barroca (que coneixia bé la tradició de Ciceró i de Sèneca), el silenci era més digne que el ressentiment indignat; i emmudir per dignitat o per modèstia representava un signe de saviesa. Una de les característiques del poder en Hobbes era posseir la potència de la paraula; el ciutadà ha de restar en silenci per enfortir la pau. La llibertat important, per al nostre *abbé*, és la de pensament, no la de la paraula que tan sols provoca gresca i malentesos. El silenci, en la política

del barroc, no era un concepte negatiu, sinó la condició de la comprensió i de l'entesa entre els humans. En vocabulari actual diríem que no es tracta d'un silenci còmplice, sinó d'un silenci obstinat. Fins i tot un filòsof materialista com Baruch Spinoza va deixar escrit al *Tractat teologicopolític* (1,4) que davant les coses humanes cal esforçar-se per «non ridere, non lugere, neque detestari, sed intellegere» ('no riure, no ridiculitzar, ni detestar, sinó comprendre'). Per a l'home savi, la comprensió era una obligació intel·lectual molt més valuosa que la indignació. És la comprensió de la necessitat i no l'emprenyament el que finalment converteix algú en savi. La retòrica del silenci que ens proposa *L'art de callar* dona valor a tot el contrari del que la retòrica de la crítica i de l'hipercriticisme contemporani consideren. Precisament per això el llibre resulta significatiu.

EL DEBAT SOBRE LA RETÒRICA AL SEGLE XVIII

A banda de *L'art de callar*, un altre llibre de Dinouart que mereix encara una lectura curiosa dels erudits en la història de la retòrica és *L'eloqüència del cos en el ministeri del púlpit o l'acció del predicador. Obra útil a tots els qui parlen o que es disposen a parlar en públic* (1754). El text ha resistit molt pitjor la prova del temps, però conté planes, sens dubte, brillants. Es tracta de tota una invitació a la simplicitat i al minimalisme en la predicació. *L'eloqüència del cos* (que explica com cal parlar) representa el complement del volum que aquí s'edita, que explica com cal callar. «Un Predicador –ens diu– no

parla en absolut per plaure, precisament, sinó per persuadir. Per tant, ha de parlar al cor. Mitjançant la retòrica cal combatre les passions de l'home, arrancar-les, vèncer l'aversion que té per la severitat de la moral que el limita i inspirar-li amor. Els ornaments de la dicció, la brillantor de les figures retòriques, la força del raonament sostingut per una acció noble i patètica, produeixen aquests admirables efectes» (p. 14). Dinouart hi critica que «els pensaments falsos, les expressions refistolades, els girs afectats (...) no trobem en aitals discursos sinó una mala imitació de la intel·ligència, un vernís d'eloqüència» (p. 157), alhora que dedica planes i més planes a l'art de posar el rostre adient i de moure les mans al compàs de la importància del que es proclama des de la trona.

Que el debat sobre la retòrica fos tan intens al XVIII no és una qüestió menor en la història de les idees. Voltaire va escriure l'article sobre retòrica a l'*Encyclopédie* i la qüestió estava present d'una manera significativa al *Discurs preliminar* de d'Alembert. Tots els il·lustrats —escèptics, si no ateus— sabien que desmuntar els mecanismes de la retòrica que s'exercia des del púlpit equivalia a posar en crisi una eina central en el control que exercia l'Església catòlica sobre les consciències. La retòrica, d'altra banda era per a les Llums un refugi d'errors lògics i d'argumentació. Com escrivia d'Alembert: «Pel que fa a les puerilitats pedantesques que s'han honorat amb el nom de retòrica, o que han servit, més aviat, per tornar ridícul aquest nom i que són allò que l'escolàstica és a la veritable filosofia, no més són pròpies per donar de l'eloqüència la idea més falsa i més bàrbara».

Tot i que des d'una posició de desengany postmodern *L'art de callar* ens pugui semblar una reflexió prudent i entenimentada davant la vida, per als contemporanis de Dinouart la cosa era prou més complexa. Dinouart va escriure a *L'art de callar* que els humans «hem nascut per ser governats», i creu que la pèrdua de la virtut del silenci és el símptoma de la pèrdua del sentit de l'ordre moral al món. El silenci, d'altra banda, és una de les virtuts que lloa més la Bíblia i, per tant, ha de ser volgut per Déu. A l'Antic Testament, el llibre dels *Proverbis* (11, 12) ja diu que «L'home assenyat sap callar», i Cohèlet recorda que «hi ha un temps de callar i un temps de parlar» (3, 7). Però l'elogi del silenci el trobem també en les fonts del món clàssic grecoromà. L'Església es va apropiat amb relativa facilitat del silenci savi, els dels estoics a Grècia: la primera paraula de la *Regla* de sant Benet és «Escolta». El silenci de l'esglai davant de Déu va acabar per deixar pas al silenci interior de la meditació; i escoltar per fer un espai interior a la veu de Déu és el que finalment proposava Dinouart.

A finals del XVII, l'Església catòlica era conscient del fet que el silenci religiós s'anava esquarterant, lentament però inexorable. Un personatge vinculat a Port-Royal, Godefroy Hermant, estudiós de la patristica i exclòs de La Sorbona per simpaties jansenistes, havia publicat un volumet d'un cert èxit en què recollia tots les opinions de sants i doctors cristians favorables al silenci des dels temps més reculats; el titulà *Tradició de l'Església sobre el silenci cristià i monàstic contra la in-temperància de la llengua i les paraules inútils en general* (1697). La primera autoritat esmentada per l'autor era

Basili: «Tota paraula (...) és inútil quan no serveix de res per arribar a la finalitat que es proposa al servei de Déu» (p. 8). Les paraules ocioses, «totes les que són perjudicials, deshonestes o inútils» (p. 189), han de ser evitades.

Al cap i a la fi, ¿què és la Il·lustració sinó una invitació a trencar el silenci i a parlar de tot (fins i tot de les coses divines), esbotzant el respecte a les coses sagrades? Les Llums basen el seu projecte a no reverenciar res, més enllà del respecte que mereixen els fets provats. És en aquest context que cal situar *L'art de callar* de Dinouart i la seva astúcia de reaccionari intel·ligent. Al cap i a la fi, aquest és un llibre de combat. De combat, en primer lloc, contra les Llums i (també) contra la xerrameca progressista, que avui coneixem molt més bé que no pas en temps del mossèn. Dinouart sap prou bé contra qui escriu: el seu objectiu són «els nous filòsofs», «els filòsofs del dia». «L'espasa de la justícia», el «foc venjador» les «llàgrimes de la justícia» i el «silenci etern» cauran sobre els il·lustrats. Però intueix també de què haurà de morir la modernitat: d'un excés de parlar, d'una xerrameca insuportable i banal. Tothom parla massa al món postmodern i *hipster* d'ara mateix, i la paraula no garanteix la pau sinó la renyina. Els arguments de Dinouart tenen, i no és poc!, l'interès d'haver intuït el que ha acabat passant. Ja ho havia endevinat abans sant Joan Crisòstom, segons el llibre esmentat de Godefroy Hermant: «L'espasa ha fet morir menys gent que la llengua» (p. 36). Per a Dinouart i per a la tradició catòlica, sense silenci no hi pot haver escolta de Déu. «El do del silenci i la moderació de les paraules»

és, segons Hermant (p. 649), la condició de la pau. Per això el salmista ja havia demanat: «Posa'm, Senyor, una guarda a la boca, posa sentinelles a la porta dels meus llavis» (Salm 141 [140]).

Llegir *L'art de callar* és potser més necessari avui que en cap altre moment dels darrers dos-cents anys, perquè ara mateix la ximpleria i la violència verbal amenacen d'esfondrar la convivència humana. Ja fa anys ho va escriure el poeta Paul Valéry en algun dels seus *Cahiers*: «Cal pensar molt sobre el següent: el llenguatge ho ha fet quasi tot. Entre altres coses ha fet la ment». Molt possiblement, com va intuir Valéry, s'han perdut massa paraules per haver-les mirat amb massa intensitat, i ens cal revisar la relació entre el llenguatge i la veritat. Allò que Dinouart anomenava «la filosofia falsa i corrompuda» (les Llums) ha vençut, però també ha deixat un rastre de paraules buides. Resta la possibilitat d'explorar els múltiples matisos del silenci. Si llegint Dinouart aprenem el significat ple de matisos del verb *callar* potser no haurem perdut del tot el temps.

L'art de callar

(Totes les notes del text són de l'editor.)

PRÒLEG

EL cardenal Le Camus va dir al pare Lamy, de l'Oratori, en el moment d'oferir-li una de les seves obres, titulada *l'Art de parlar*: «Vet aquí un art excel·lent, però ¿qui ens proporcionarà un art de callar?» Fer-ho suposaria fer un favor essencial als homes, ja que els en donaria els principis i els convenceria que els convé posar-los en pràctica. Quants n'hi ha que els ha perdut la llengua o la ploma! ¿Ignorem que molts han estat expatriats i proscrits a causa d'una paraula imprudent, d'escrits profans o impius, i que el seu infortuni no els ha pogut corregir?

El furor de parlar, d'escriure sobre la religió o sobre el govern és com una malaltia epidèmica que afecta, entre nosaltres, un gran nombre de persones. Els ignorants, com els filòsofs de moda, han sucumbit a una mena de deliri. ¿Quin altre nom podem donar a aquestes obres que ens aclaparen, que estan mancades de veritat i rao-

nament, i que només contenen sarcasmes, escarnis o contalles més o menys escandaloses? Hem estat permissius fins al punt que només considerem enginyosos o filòsofs els qui parlen o escriuen contra la religió, els costums i el govern.

L'obra que presento ¿guarirà aquests cervells ferits? Per descomptat que no, ja que aquests homes mostren un menyspreu profund pels qui encara honoren la virtut. La nova filosofia, de fet, ho accepta tot excepte ser cristià i súbdit. Almenys podré mostrar com en són de culpables i impedir que els que es deixen seduir pel seu exemple caiguin en les mateixes confusions. La filosofia, avui, no és altra cosa que un abús de la paraula. Cal retornar al pensament de Sòcrates i de Sèneca, els quals, en parlar dels gramàtics, geòmetres i físics, deien: «S'ha de veure si tots aquests homes ens ensenyen la virtut o no; si ens l'ensenyen, són filòsofs». Que hom jutgi a partir d'aquesta màxima si determinats autors mereixen el nom de *filòsof*; un nom que molts dels nostres escriptors, presumptes homes d'enginy, s'atribueixen ells mateixos.

Sigui quin sigui el sexe i la condició dels qui llegiran aquesta instrucció, cadascú podrà utilitzar, del que es diu en sentit general, la part que l'afecti. No em correspon a mi fer aquesta aplicació; i, si tingués la llibertat per fer-la, no en faria ús, perquè això implicaria pecar contra les regles de silenci que proposo als altres.

De la mateixa manera que hi ha dues maneres d'explicar-se, l'una mitjançant la paraula, l'altra per mitjà dels escrits i els llibres, també hi ha dues maneres de callar: retenint la llengua i retenint la ploma. Això em

permet fer remarques sobre la manera com els escriptors han de mantenir-se en silenci, o explicar-se en públic amb els llibres, segons el consell del savi: “Hi ha un temps per callar i un temps per parlar”.

Un autor del segle passat, de qui no conec el nom, ha donat, en una carta molt curta, unes regles per parlar; jo n’he adoptat els principis i n’he desenvolupat les idees. Espero que aquesta obra sigui útil en un temps en què el silenci ha esdevingut indispensable, ja que és, per a moltes persones, un mitjà segur per conservar el respecte envers la religió i per procurar a l’Estat ciutadans fidels, discrets i virtuosos.